

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Opiskelijakirjaston verkkojulkaisu 2006

Aamuruskoa ja äänioikeutta: työläisnaisliikkeen alkuvaiheita Tampereella

Aino Saarinen

Julkaisu: Tuntematon työläisnainen. 1989
Toim. Leena Laine & Pirjo Markkola
ISBN 951-9066-31-4
s. 113-139

Tämä aineisto on julkaistu verkossa oikeudenhaltijoiden luvalla. Aineistoa ei saa kopioida, levittää tai saattaa muuten yleisön saataviin ilman oikeudenhaltijoiden lupaa. Aineiston verkko-osoitteeseen saa viitata vapaasti. Aineistoa saa opiskelua, opettamista ja tutkimusta varten tulostaa omaan käyttöön muutamia kappaleita.

www.opiskelijakirjasto.lib.helsinki.fi
opiskelijakirjasto-info@helsinki.fi

Aino Saarinen

Aamuruskoa ja äänioikeutta Työläisnaisliikkeen alkuvaiheita Tampereella

Politiikan naistutkimuksessa on pohdittu yhä enemmän kysymystä sukupuolijärjestelmän ja poliittisen järjestelmän keskinäisyydestä. Tähän kohdistuu myös meneillään oleva projektini "Naisten poliittinen kulttuuri ja kamppailu äänioikeudesta; tutkimus Suomen, erityisesti tamperelaisten naisten mobilisaatiosta".

Tutkimus jakautuu ajallisesti kahteen vaiheeseen: 1) kansalaisyhteiskunnan ja uudenlaisen poliittisen kulttuurin rakentamiseen ennen modernin valtion ja puoluelaitoksen syntyä eli vuosiin 1882 — 1902 ja 2) varsinaiseen äänioikeuskamppailuun eli vuosiin 1903 — 1906. Konkreettinen historia toimii tässä työssä pohjana yhteiskuntatutkimuksen näkökulmien kehittelylle. Selvitys naisten äänioikeusliikkeen dinnästä ainutkertaisena historiallisena tapahtumasarjana ei siis ole ensisijaisena tavoitteena. Mobilisaatio kamppailuun valtiokansalaisuudesta muodostaa ennemminkin tapaustutkimuksen siitä jatkuvasta prosessista, jonka puitteissa yhä uudelleen määritellään ja rajataan naisten ja miesten toiminta- ja kontrollialueita samoin kuin sitä, mitä naiseudella" ja "mieheydellä" ymmärretään. Ongelmanasettelussa on tarkoitus kehittää antiessentialistista, toiminnallista näkökulmaa yhteiskunnallisen sukupuolen tutkimukseen ja keskeiseen asemaan nousee organisoitumisen ja politiikan tarkastelu. Valtiokansalaisuutta ja kansalaisyhteiskuntaa koskeva tutkimus tavoittelee olennaista vastakkainasettelua. Historiallisesti katsottuna sukupuolijärjestel-

mästä käyty kamppailu on ollut epäsymmetristä, sillä modernin valtion syntyyn saakka vain yläluokkien miehet ovat saattaneet kokoontua yhteen kiteyttämään intressejään ja käyttämään valtiollista valtaa niiden toteuttamiseen.

Naisten liikehdintä ja järjestäytyminen muuttaa sukupuolisesti määräytyneen politiikanteon rakenteellisia ehtoja. Valittu aikajakso tuokin näkyviin kiinnostavan naisten organisoitumisen paikallisen murrosvaiheen. Sen alkupuolella vain yläluokkien miehillä oli valtiollinen ja kunnallinen äänioikeus ja vaalikelpoisuus; naisista ainoastaan säätyläisnaiset olivat järjestäytyneet, hekin niin sanottuihin taustanaisjärjestöihin. Ensimmäisen jakson keskivaiheilla alkoi erillinen, edelleen vain yläluokkien naisia koonnut "naisten oikeus" - liikehdintä, työläisten organisoituminen ylhäältä, "sosiaalisena kysymyksenä" Wrightiläiseen työväenliikkeeseen sekä erityisesti raittiusliikkeeseen, jotka nivoivat yhteen naisia ja miehiä, säätyläisiä ja kansaa. Aikajakson loppupuolella työväenliike radikalisoitui. Samalla syntyivät myös työläisnaisten omat järjestöt ilmauksena luokka- ja sukupuolivastakohtista. Lopulta työväenliike asetti keskeiseksi tavoitteekseen valtiokansalaisuuden. Toisessa tutkimuksen kohteena olevassa vaiheessa järjestäytyminen laajeni mittavaksi mobilisaatioksi, joka huipentui vuoden 1905 suurlakkoon. Siinä erilaiset vastakohtat hetkeksi sovitettiin rintamaksi yleisvenäläistä hallintoa vastaan; tuloksena oli Euroopan vanhentuneimpiin lukeutuneen säätyvaltion mureneminen, yleiselle ja yhtäläiselle äänioikeudelle ja vaalikelpoisuudelle perustuvan modernin valtion ja puoluelaitoksen syntyminen vuoden 1906 kuussa.

Työläisnaiset tutkimatta

Säätyvaltion muuntumista moderniksi valtioksi on tähänastisessa tutkimuksessa tarkasteltu lähinnä keskeisten säätyelinten — valtiopäivien ja senaatin — ja Venäjän keskushallinnon tasolla. Naiset ja naisten valtiokansalaisuus on jätetty vähälle tutkimukselle¹, vaikka ne olisivat luontuneet 'ukonvirtaa' mukailevan kompensatorisen, poikkeusilmiöihin suuntautuvan tutkimuksen kohteiksi, olivathan suomalaiset naiset ensimmäisiä naispuolisia lainsäätäjiä uudenaikaisissa valtio-or-

gaaneissa koko maailmassa.² Toisaalta sekin tutkimus, joka on keskittynyt naisten liikehdintään ruohonjuuritasolla, on kriittisestä näkökulmastaan huolimatta havainnut vain yläluokkien naiset ja kirjannut siten erilaiset naisten oikeuskamppailut tämän sosiaalisesti ja alueellisesti suppean — ensi sijassa helsinkiläisen — 'etujoukon' nimiin. Myös työväenliikkeen historiatutkimus on ollut puutteellista. Siinäkin työläisnaiset ovat jääneet joko näkymättömiksi tai vain miesten toimesta mukaan vedetyksi oheisryhmäksi, "toiseksi sukupuoleksi".³

Tämä on luonnollisesti merkinnyt sitä, että valtiopäivä uudistuksen laajuus ja syvyys — se että sekä luokka-asemaltaan että sukupuoleltaan alistetut työläisnaiset saivat täyden valtiokansalaisuuden yhtä aikaa työläismiesten kanssa — on jäänyt problematisoimatta. Kuitenkin tämäkin oli kansainvälisesti katsoen poikkeuksellista. Kaikkialla muualla valtiokansalaisten piiriä laajennettiin asteittain ja useimmiten niin, että suuri osa alempien yhteiskuntaluokkien miehistä sai sen ennen mitään naisryhmiä.⁴

Nämä suomalaisen valtiopäivä uudistuksen epätavanomaiset piirteet on tavattu selittää Venäjän kansainvälisten ja sisäisten suhteiden kriiseillä; ajatus, että varhainen äänioikeus ja vaalikelpoisuus oli suomalaisille naisille "lahja", on syvään juurtunut.⁵ Kuitenkin naisten mobilisaatio näyttää laajalta — esimerkiksi yhtenä kollektiivisena organisaattorina toimineen Naisasialiitto Unionin Helsinkiin vuonna 1905 koolle kutsumaan kokoukseen osallistui naisia 123 paikkakunnalta. Siksi katseen kääntäminen ruohonjuuritasolle tuntuu tarpeelliselta: keitä nämä naiset olivat, mistä järjestöyhteyksistä he tulivat — unionillahan ei tuossa vaiheessa ollut vielä 'maaseutuosastoja'?⁶ Juuri Tampereen valitseminen "tapaustutkimuksen tapaus-tutkimukseksi" taas antaa tilaisuuden hahmottaa kansallisyhteiskunnan syntyä ja äänioikeuskamppailua erityisesti työläisnaisten näkökulmasta. Tämä "pumpulisydämen" ympärille rakentunut kaupunki oli jo 1840-luvulta lähtien tunnettu myös "naisten kaupunkina": väestöstä heitä oli parhaimmillaan 60 prosenttia. Taustana tälle oli tekstiili- ja vaatetusteollisuuden tehtaiden naistyöläisten joukko, joka oli vuosisadan vaihteeseen mennessä noussut jo yli viidentuhannen.⁷

Raittiusliike — kahle vai kanava?

Kaksinkertainen alisteisuus johdattaa helposti tutkijan olettamaan, että työläisnaiset olivat myös passiivisia ja vaikeasti organisoitavia. Tukea tälle ajatukselle on tuntunut löytyvän helposti, kun työläisnaisten liikkeelle lähtöä on verrattu määrällisesti ja ajallisesti yhtäältä yläluokkien naisiin ja työläismiehiin. Toisenlainen näkökulma tähän yhteenkokoontumisen prosessiin syntyy, kun eri toimijatahoja ei aseteta rinnakkain vaan vastakkain. Itse asiassa kansalaisyhteiskunnan ja erilaisten kollektiivisubjektien muodostumista ja äänioikeusliikkeen kehitystä voikin seurata myös työläisnaisiin kohdistuvina hallitsemisstrategioina. Ne punoutuvat ristiriitaisiksi säikeiksi siihen prosessiin, jossa on samanaikaisesti kyse koko poliittisen järjestelmän uudelleenmuotoutumisesta.

Yhteiskunnallisten valtajärjestelmien kahdentuminen, taloudellisen vallan ja valtion eriytyminen oli monitasoinen prosessi, jossa valtiomuodon muuntuminen edellytti yksilötasolla uudenlaista valtiokansalaisuutta.⁸ Samalla valtion ja kansalaisten 'väliin' tarvittiin myös uudenlainen julkisuus, kansalaisyhteiskunta, joka sekä ideologisesti että organisatorisesti kokosi säädyistään ja luokastaan muodollisesti irtoavat uudet (tai tulevat) valtiokansalaiset kollektiivisiksi subjekteiksi, yhdistys- ja puoluelaitokseksi.

Kollektiivisubjektien muodostuminen ei koskenut vain luokkajärjestelmää vaan myös sukupuolijärjestelmää. Molemmissa valtaapitävien ja alistettujen ryhmien suhde muotoutui uudelleen: ulkonainen pakko alkoi korvautua yhä enemmän suostuttelulla, alistettuihin itseensä sisäistyneellä toissijaisuudella. Samalla tähän sisältyi ristiriidan mahdollisuus — vastarinta ja kyseenalaistaminen.⁹

Hyvänä esimerkkinä tästä ristiriidasta, monia paikallisesti ja kansallisen historian kannalta erityisiä piirteitä sisältävästä prosessista voidaan pitää raittiusliikettä joka jo useaan kertaan «n suomalaisissakin tutkimuksissa ennätetty todeta radikaalin, "alhaalta" organisoituvan työväenliikkeen esivaiheeksi.¹⁰ Raittiusliike on tamperelaisen kansalaisyhteiskunnan muotoutumisen tutkimuksessa erityisen kiintoisa, koska se nousi poikkeuksellisen keskeiseen asemaan kaupungin poliittisesta herruudesta käydyssä kamppailussa ja koska tamperelainen, tavanomaista vahvemmin työväenluokkaisen leiman saanut raittius-

liike oli vuosisadan vaihteessa myös valtakunnallisesti keskeinen — nimenomaan militantissa vaiheessaan, väkijuomalakkoliittona.¹¹

Raittiusliikkeessä tuli ehkä selvimmän mukaan myös uuden kansalaisyhteiskunnan ja sen organisaatioiden kaksoisluonne. Se suuntautui yhtäaikaisesti sekä itsekontrolliin, omakohtaiseen elämäntavalliseen muutokseen että painostustoimiin säätyvaltiota ja paikallisia kunnalliselimiä kohtaan. Siksi sitä onkin vaikea palauttaa joko "alhaalta" nousevaksi tai "ylhäältä" ohjatuksi ideologiseksi ja organisatoriseksi liikkeeksi; tämä pätee sekä luokka- että sukupuolisuhteisiin.¹²

Tässä ensimmäisenä valtakunnalliseksi järjestö- ja toimintaverkostoksi muodostuneessa liikkeessä¹³ järjestön sisäinen hierarkia oli molemmilla ulottuvuuksilla silti kiistaton. Jos sitä arvioidaan jäsenistön, yhdistysten johtokuntien, paikallisten keskuselinten johtokuntien tai valtakunnallisten keskusjärjestöjen tasoilla, oli tendenssi homososiaalisuuteen selvä: mitä ylemmäs mentiin, sitä enemmän oli miehiä ja nimenomaan sivistyneistöä.¹⁴ Mobilisaation perustana oli kuitenkin eritoten Tampereella kansa, työväestö ja käsityöläiset; näitä miehiä näkyi alusta alkaen myös perustason yhdistysten johtokunnissa kumppaneinaan usein työväestöstä tai maaseudun köyhälistöstä tai torppariväestöstä lähtöisin olleet kansakoulunopettajat. Myös paikallisessa keskusorganisaatiossa, vuonna 1885 perustetun Tampereen Raittius-seuran johtokunnassa mukana oli alusta alkaen sekä kansaan lukeutuvia miehiä että säätyläisnaisiin lukeutuvia naisia, juuri kansakoulunopettajia.

Työväen naisia ei perusosastojen puheenjohtajina tai keskusyhdistyksen johtokunnassa ollut vuoteen 1902 ulottuneena tutkimusjaksona. Sen sijaan jäsenistössä heitä oli alusta alkaen runsaasti. Jo aikaisemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että tamperelaiset raittiusyhdistykset olivat sosiaalisesti eriytyneitä.¹⁵ Vuonna 1884 perustettu Liitto kokosi ennen muuta käsityöläisiä, ja naisia siinä oli vuosien 1884 — 89 välisenä aikana miltei kolmannes eli 29 prosenttia kaikkiaan 448 jäsenestä. Samaan aikaan syntyneet Aamurusko ja Toivo olivat taas tvöläispohjaisia; Aamurusko oli erityisesti kutomatvöläisnaisten järjestö. Hajanaisesti säilyneistä tiedoista voi nähdä, että sekä Liitossa että Aamuruskossa oli naisjäseniä vuosisadan vaihteessa yhteensä 215, siis enemmistö. Ensiksi mainitussa naiset muodostivat jäsenistöstä vuonna 1900 noin 59 prosenttia, jälkimmäisessä 63 prosenttia.

Naiset olivat kantava voima raittiusyhdistysten toiminnassa. Kuva Raittiusseura Taiston näytelmäesityksestä vuonna 1899. (Tampereen kaupungin valokuva-arkisto)

Aamuruskossa he olivat yksinomaan työläisnaisia; kaksi kolmasosaa tehtaiden työntekijöitä.¹⁶

Naisia näkyi runsaasti myös raittiusyhdistysten oheen versoneessa järjestöryppäissä, joka useimmiten alkoi ompeluseuran, soittokunnan ja lauluseurojen perustamisella.¹⁷ Vuosisadan taitteessa itse yhdistykset jakautuivat vielä erillisiin piireihin, joissa tavoitteena oli kehittää perusjäsenistön, siis myös naisten esiintymiskykyä, valmentaa heitä pitämään puheita ja käymään keskustelua. Tämä olikin aiheellista, sillä yhdistysten sisäiset kokouskäytännöt olivat muokkautuneet samantapaisiksi kuin johtovalinnat: toisinaan satojakin osanottajia keränneiden yleiskokousten tai teilojen puheenvuorojen käyttäjänä nainen oli harvinaisuus. Säännön vahvisti poikkeuksella "Wilhelmiina Kilpi, jonka aviomies, räätäli ammatiltaan, valittiin heti Liiton johtoon. Sekä Liitossa että Aamuruskossa toiminut Kilven perhe olikin yksi kaupungin monista poliittisista perheistä, ja sen yhteiset puhujamatkat ulottuivat jo 1880-luvulla maaseudulle asti.¹⁸

Aamuruskon naiset ja vallanpitäjät

Aamurusko on kiinnostava järjestö myös toisessa mielessä. Ilmeisesti ensimmäistä kertaa tamperelaisen yhdistyselämän historiassa keskusteltiin sukupuolikiintiöistä, kun siellä valittiin vuonna 1884 "tarkastusmiehiä" valvomaan raittiuslupausten pitävyyttä. Vilkkaan ja monipuolisen keskustelun tuloksena naisia päätettiin nimetä kolme kymmenestä; perusteluna oli, että naisia on runsaasti myös jäseninä.¹⁹ Se mitä perustelulla täsmällisemmin tarkoitettiin on epäselvää. Määrää voi kuitenkin pitää jopa edustavana, koska niin Aamuruskon kuin Liitonkin valvontavaliokuntien varoitusten ja erottamisten kohteena oli useammin kuin yhdeksässä tapauksessa kymmenestä mies. Valvonta näytään suoritettuna usein sosiaalisessa vertaisryhmässä — työläistä varoitti toinen työläinen, tuomaria toinen sivistyneistön edustaja —, ja sama päti suurin piirtein myös sukupuoleen paitsi tapauksissa, joissa kohteena olivat molemmat aviopuolisot. Kaiken kaikkiaan naisten osallistuminen tähän kasvatukselliseen kontrollitoimeen ei vaikuta käytännössä kovin innokkaalta, ei edes Liitossa, jossa "rikollisten" etsiminen oli koko tutkimusjakson ajan huomattavasti tehok-

kaampaa kuin työläisemmistöisessä Aamuruskossa, missä korostettiin ohjausta "kristillisen rakkauden hengessä".²⁰

Kristillisen rakkauden hengessä jatkui tamperelaisten työläisnaisten mobilisaatio raittiusliikkeeseen myös vuosisadan taitteessa, jolloin Tampere nousi nopeasti valtakunnallisen väkijuomalakkoliikkeen keskuksiksi. Jo 1880-luvun puolivälistä raittiusliike oli toistuvasti lähestynyt joukkoadressein milloin säätyvaltiopäiviä, milloin kunnallisia päätöksentekuelimiä lakkauttaakseen tai edes rajoittaakseen väkijuomien myyntiä. Esimerkiksi Tampereen kaupunginvaltuusmiehet, enemmistönään tehtailijat ja kauppiat, päättivät kuitenkin kerta toisensa jälkeen kuunnella mieluummin muutaman sadan pikkukaupiaan ja tehtailijoiden ääntä kuin kaupunkilaisten enemmistöä. Tulos tuloksettomasta painostustoiminnasta oli, että raittiuskysymys sai "suhteettoman suuren merkityksen" kaupungin poliittisessa elämässä.²¹ 1890-luvun alkuvuosista lähtien, eritoten vuosisadan vaihteessa kaupunki jakautui kahtia: yhdellä puolella oli "viina- ja kukkaropuolue", toisella "raittiuskansa", jonka käytössä kunnallisvaaleissa olikin keskimäärin vain puolet ensiksi mainittujen tavanomaisista henkilökohtaisista äänimääristä. Huippunsa äänestysmobilisaatio saavutti vuonna 1893, jolloin 7,6 prosenttia kaupunkilaisista käytti kunnallista äänioikeutta, osin ilmeisesti siksi, että samalla ratkottiin myös kieli'puolueiden' kiistoja. 1900-luvun taitteessa raittiuskysymyksestä tuli jo kunnallisia vaaliasetelmia hallitseva. Vuosien 1900—1903 välisenä aikana "raittiuskansa" esiintyi omilla listoillaan, mutta yhdistyi sitten Suomalaisen klubin ja radikalisoituneen työväenpuolueen kanssa koalitioksi, jolla viina- ja kukkaropuolueen — Ruotsalaisen konversatsiooniklubin, kauppaseuran ja talonomistajien — valta-asema voitettiin.²²

Tällä välin myös työläisnaisten asema kunnallispolitiikassa oli muuttunut ainakin periaatteellisessa mielessä, sillä vuonna 1897 aikaan saatu muutos kunnallislakiin ratkaisi vuosikymmeniä vanhan tulkintakiistan modernin palkkatyöläisyyden luonteesta. Kun sanat "toisen isäntävallan alainen" korvattiin ilmauksella "laillisesti pestattu palkollinen", jäivät ulkopuolelle vain palkollissäännön alaiset palvelijat sekä kaikki naimisissa olevat naiset, koska he olivat henkilöllisten riippuvuussuhteiden sitomia. Yhtenä taustavoimana uudistukselle olivat aktiivisesti liikkeessä olleet tamperelaiset suomenmieliset, en-

nen muuta Suomalainen klubi, jotka saattoivat murtaa rahan valtaan sidottua 'laadullista' mobilisaatiota 'määrällisellä' mobilisaatiolla vain pyrkimällä laajentamaan äänioikeutettujen joukkoa ja madaltamalla vielä 25:een saakka ulottunutta ääniasteikkoa.²³

Kovin innokkaasti työläisnaiset eivät äänioikeuttaan eli yhtä-kahta ääntään kiirehtineet käyttämään²⁴, mutta sitä aktiivisemmin he olivat mukana ruohonjuuritason toiminnassa. Vuosisadan vaihteessa raittiusliike ei enää ohjautunut yksinomaan niihin uomiin, joita ylhäältä asetettiin. Tampereella sen uusin muoto, nopeasti syttynyt väkijuomalakkoliike, joka sijoittui erilaisten lupausyhdistysten ja jäsenyhdistysten, järjestöjen ja jatkuvassa liikkeessä olleen mobilisaation välimaastoon²⁵, keräsi heti ensimmäisenä toimintavuonnaan 1898 —1899 riveihinsä peräti 7 300 raittiuslupauksen antajaa. Ensimmäiseen vapunaaton joukkomarssiin osallistui yli 10 000 tamperelaista, ja vuotta myöhemmin valtakunnallisesti kerätty "jättiläisanomus", jonka koko maassa allekirjoitti 168 000 kansalaista, oli seuraltaan tihein juuri Tampereella. Täällä sen hyväksyi 5 883 täysi-ikäistä, siis yli 28 prosenttia koko tästä väestöosasta. Naisten ja miesten osallistumisaktiivisuus oli samaa luokkaa, ja ylivoimainen enemmistö, liki 90 prosenttia, näistä kieltolain kannattajista oli työväestöä, jota säätyläisistä tuki lähinnä opettajakunta.²⁶

Adressin allekirjoittaneiden 3 340 tamperelaisnaisen joukossa oli varmasti mukana myös niitä, jotka juuri näinä vuosina olivat kurrottumassa kohti valtakunnallisia raittiuskokouksia. Naisten määrä raittiusliikkeen järjestöissä olikin nousussa samaan aikaan, kun se alkoi toimia yhä useammin ja laajemmin "alhaalta" päin.²⁷ Uudentyyppisen, kaduille, toreille ja tuhansia ja tuhansia osanottajia mukaansa vetäviin kävelyretkiin suuntautuvan mobilisaation keskuspaikkoina olivat suuret tehtaat. Etummaisiiin kuului Finlayson, jonka työläiset varsinaisesti jo vuonna 1899, virallisesti pari vuotta myöhemmin perustivat oman, erillisen väkijuomalakkoliittonsa. Sen kokouksiin osallistui parhaimmillaan kolmisensataa henkeä; jäseniksi katsottiin lakkolupausten nojalla yhdeksänsataa. Yli 3 000 Finlaysonin työntekijästä mukana olisi siis ollut lähes joka kolmas. Naisia lakkolaisista oli selkeä enemmistö: toimintavuonna 1899 -1900 heitä oli kaikkiaan 386 eli 76 prosenttia, vuotta myöhemmin 654 eli 83 prosenttia.²⁸

Toisen toimintavuoden aikana Finlaysonin lakkoliitto erosi tampe-

relaisten yhteisestä lakkoliitosta. Keskeisenä eroamisen syynä oli, että se järjesti kävelyretkiä "sunnuntaisin silloin kun toiset ihmiset rientsivät Aamu Jumalanpalvelukseen".²⁹ Tehtaan piirissä jo Finlaysonin ajoista lähtien vaalittu kristillinen maailmankatsomus, joka sai työläisnaisia myös lähetystyön ja kaupunkilähetyksen ompeluseuroihin, ei kuitenkaan estänyt sitä, että sukupuolikiintiö tuli jälleen esille. Jo järjestäytyessään lakkoliitto päätti varata toimikunnan paikoista yhdeksän naisille, kymmenen miehille; yhden miehen enemmistö toimikunnassa kertautui myös seuraavina vuosina.³⁰ Tällä järjestöllisellä ratkaisulla oli varmasti osuutensa myös siihen, että puuvillatehtaan lakkolaisten tavoitteena näyttää olleen raittius- ja työväenkysymysten yhdistäminen kristilliseen uskoon. Valtakunnallisiin väkijuomalakkolaisten kokouksiin finlaysonilaiset lähettivätkin keskustelukysymyksiä juuri näistä aiheista. Vuonna 1900, vuosi työväenpuolueen perustamisen jälkeen, he antoivat yhden nais- ja yhden miesedustajansa tehtäväksi tukea vaatimusta ääniaiteikon poistamisesta ja äänioikeuden laventamisesta kaikille hyvämaineisille, 21 vuotta täyttäneille kansalaisille³¹

Aloitetta oli pohjustamassa yksi lakkoliiton aktiiveista, rouva Hilma Liljelund, joka toimi myös Liitossa. Pumpulilaisilla oli muitakin yhteyksiä Tampereen ehkä militantimmaksi kehittyneeseen raittiusyhdistykseen. Puuvillatehtaan lakkoliitto avusti rahallisesti Liiton julkaisemia "Kipinöitä", raittiuskansan vaalilehtisiä, joita kunnallisvaalien alla jaettiin vastajulkisuutena kaikkiin tamperelaisiin koteihin.³² Lehtistä toimitti saloseudun mökkiläisperheestä lähtöisin ollut kansakoulunopettaja Aliina Salomaa, jota Tampereen vuonna 1899 perustetun Työväenopiston kansoittaneet työläisnaiset kuuntelivat innolla myös raittiusliikkeen historioitsijana. Salomaa oli keskeinen henkilö myös väkijuomalakon valtakunnallisessa radikalisoitumisessa. Hänen aloitteestaan Liitto pyysi kaikkia raittiusyhdistyksiä ja raittiusmielisiä yhdistyksiä kokoontumaan mielenosoituksiin ja painostamaan valtiopäivämiehiään edistääkseen säädyissä vastahankaa synnyttänyttä jättiläisanomusta. Tampereella karismaattisen tuntuinen Salomaa — joka esiintyi jatkuvasti puhujana suurissa joukkotilaisuuksissa — luki torille pääsiäisenä 1900 kokoontuneille lakkolaisille kirjoittamansa vetoimuksen "Suomen kansan edusmiehille".³³ Lopputuloksena oli päinvastainen kuin toivottu: säädyt ärtyivät militantista toi-

rinnasta, eikä kieltolakianomus johtanut tiukennuksiin väkijuomalainsäädännössä.

Patriarkaalinen työväenliike

"Alhaalta" katsottuna uskonnollisuus ei siis merkinnyt yhteiskunnallista passiivisuutta tai epäpoliittisuutta; se loi päinvastoin valmiutta myös militantteihin toimintamuotoihin, joissa maailmankuva, sisäistynyt itsekontrolli ja asettuminen valtiollis-poliittisia vallanpitäjiä ja valtarakenteita vastaan saattoivat yhdistyä luontevasti. Uskonnollisesti virittynyt tamperelaisten naisten raittiusliikehdintä sai aikaan ilmeisesti ensimmäiset yhteisjärjestöissä sovellettavat sukupuolikiintiöt, jotka tosin jättivät jäsenistössä selvänä enemmistönä olleet naiset johdossa niukkaan vähemmistöön, mutta takasivat heille silti tasavertaisemmat asemat kuin muissa samanaikaisissa tamperelaisissa (suomalaisissa?) naisten ja miesten yhteisjärjestöissä. Kansalaisyhteiskunnan muotoutumisen kannalta on olennaista sekin, että tamperelainen konfrontaatio raittiuskansan ja viina- ja kukkaropuolueen välillä opetti naisille kantapään kautta jo vuosia ennen valtiollisen äänioikeuskysymyksen esiinnostua yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden ja vaalikelpoisuuden merkitystä. Esimerkiksi Aliina Salomaa, joka kirjoitti paikalliseen "Väinämöiseen" myös nais- ja työväenkysymyksistä, kansallisuusliikkeestä ja valtiollisista asioista, totesi vuonna 1904, että "ainoa oikea" järjestelmä olisi sellainen, jossa jokaisella täysi-ikäisellä ja hyvämaineisella kansalaisella olisi yksi ääni.³⁴

Kanta oli sama kuin luokkavastakohtaan puitteisiin jo vuodesta 1896 lähtien erottautuneen, vuonna 1899 ensimmäiseksi moderniksi suomalaiseksi puolueeksi kehittyneen työväenpuolueen.³⁵ Työläismiesten kannalta katsottuna puolue edusti jo selkeästi organisoitumista "alhaalta". Näiden uudenlaatuisten työläisorganisaatioiden myötä tuli myös ajankohtaiseksi kysymys kehkeytymässä olleen liikkeen sisäisistä sukupuolijaoista ja -hierarkioista. Ajatus tamperelaisista työläisnaisista passiivisina ja vaikeasti organisoitavina on iskostunut sekä aikakauden työläisjulkisuuteen että ajankohtaiseen työväenliikkeen tutkimukseen.³⁶

Missä määrin käsitys pitää paikkansa? On ilmeistä, että naisten ja

miesten toiminnan asettaminen organisaatiohistoriaa vasten ja rakenteellisten edellytystensä yhteyteen voi muuttaa tavanomaista tulkin-
taa. Kiistatonta on ensinnäkin, että työväenliike wrightiläisessä vai-
heessaan muodosti ainakin jonkinasteisen miesten liiton yli luokkara-
jojen. Sen johtokunnissa oli yläluokkien miehiä — sekä taloudellista
eliittiä että sivistyneistöä — ja heidän ohessaan aluksi työnjohtajia,
myöhemmin myös työläismiehiä. Naiset jäivät koko kaudeksi joh-
toelinten ulkopuolelle, jollei sellaisiksi lasketa huvitoimikuntia ja jär-
jestystoimikuntia. Kuitenkin heidän osuutensa jäsenkunnassa oli alusta
alkaen huomattava. Jo ensimmäisen vuoden jäsenluettelo sisälsi 60
naista, kaikkiaan 29 prosenttia jäsenistöstä, mukana oli myös sääty-
läisnaisia ja paljon ammattityöläisten vaimoja. Varsin nopeasti heidän
tilalleen kuitenkin tuli tehtaiden naisia. Vuonna 1891 he olivat jo
enemmistönä niin, että työväenyhdistyksestä voisi puhua 'naisjärjes-
tönä': 1117 jäsenestä naisia oli jo 676 eli lähes 61 prosenttia, valtaosa
tehtaan työntekijättäriä.³⁷

Vaikka naiset muodostivat tamperelaisessa työväestössä, eritoten
tehtaissa enemmistön, vallitsi miesvaltal liikkeen johdossa myös sen
radikalisoitumisen jälkeen. Vuodesta 1896 alkanut irtautuminen "her-
rasmiehistä" eteni kahdella tasolla. Yhtäällä jatkui erillisten ammat-
tiosastojen perustaminen ja olemassaolevien muuntaminen sopuisista
yhteistyöelimityksestä taloudellisiin intressivastakohtiin kiteytyviksi työ-
läisjärjestöiksi, toisaalla taas liikkeen paikallinen keskusjohto' puh-
distui' yläluokkalaisista aineksista vuoteen 1898 tultaessa; sama pro-
sessi oli meneillään myös naisten puolella, huvitoimikunnassa, ompe-
luseurassa ja käsityökurseilla. Samalla alkoivat ammatillinen ja poliittinen
organisaatio eriytyä ja kytkeytyä myös osaksi valtakunnallisia
verkostoja; vuosien 1899 — 1900 kuluessa perustettiin paitsi työväen-
puolue myös useita ammattiliittoja.³⁸ Tästä prosessista tamperelais-
naiset olivat pitkälti syrjässä, kahdella poikkeuksella. Vuodesta 1892
alkaen toiminut kirjaltajayhdistys, jonka johtokunnassakin oli naisia-
kin, lähetti vuonna 1900 liittokokoukseen kaupungin työläiskulttuu-
rin ja laulu liikkeen yhden keskeisen vaikuttajan Wendla Lundelinin.
Toiseksi naiset osallistuvat tietysti myös vuonna 1900 työnsä aloitta-
neen Työläisnaisliiton perustamiseen.

Työväenliikkeen esivaiheessa luotu sukupuolivalta siis säilyi. Sama-
ten pitää paikkansa, että ammatillinen järjestäytyminen eteni wright-

tiläisessä vaiheessa eli vuonna 1887 — 1895 ja jossain määrin sen jäl-
keenkin ennen muuta miesten ammattialoilla. Maalarien, suutarien
ja rakennusmestarien yhdistysten jatkoksi ilmaantuivat edelleen mur-
rosvaiheessa eli vuosina 1896 — 1898 puuseppien, kirvesmiesten, lei-
purien ja muurarien osastot.⁴⁰

Toisaalta voidaan nähdä, että naisia oli työväenjärjestöjen jäsenis-
tössä jopa suurin määrin, kuten työväenyhdistyksen ja sen tietynlai-
seksi rinnakkaisjärjestöksi vuonna 1893 perustetun ulkotyöväenyhdis-
tyksen luvut kertovat. Myös vuonna 1892 aloittaneessa tehtaalais-
seurassa naisia oli runsaasti. Jälkimmäisestä ei tarkkaa jäsentilastoa
ole säilynyt, mutta ulkotyöväenyhdistyksen ensimmäiset käytettävissä
olevat tiedot vuodelta 1896 kertovat, että sen 143 jäsenestä naisia oli
51 eli yli kolmasosa. Oman lukunsa tässä järjestäytymiskokonai-
suudessa muodosti vuonna 1896 perustettu kone- ja metallityönteki-
jöiden ammattiosasto, joka aloitti kuudellakymmenellä jäsenellä ja
käväisi vuonna 1900 lähes neljäsäsadassa.⁴¹ Se edusti selkeästi uutta
teollista työvoimaa ja myös miestyöläisten palkkaeliittiä, jota vasten
tekstiilin naisten ansiot kontrastoituivat tehokkaasti: kun 1900-luvun
alkuvuosina vain yksi prosentti pumpulin työistä sai palkkaa yli 800
markkaa vuodessa, oli konepajan miehistä tällainen tulo käytettävissä
yli 80 prosentilla.⁴²

"Työ miehen kunnia"

Naisten osastojen perustaminen alkoi vasta puoluevaiheessa ompeli-
jattarien, palvelijattarien ja kutojain yhdistyksillä. Samaan ajoittui
myös työväenyhdistyksen naisosaston syntyminen. Siitä tuli heti yksi
työväenyhdistyksen suurimpia osastoja: ensimmäisen toimintavuo-
den tulokseksi voitiin kirjata 305 naista.⁴³

Käsitykset, että nimenomaan naisia oli vaikea organisoida, eivät saa
näistä luvuista mitenkään ylivertaista tukea, kun otetaan huomioon
organisaatiohistoria. Miesten organisoituminen eteni jo ammattikun-
talaitoksessa luotujen perinteiden pohjalta; ammattikuntalaitoksen
Yöpuolelle jätettyjen naisten oli taas aloitettava tyhjältä. Lukujen
vertaaminen sellaisinaan ei siis ole pätevä lähtökohta
organisoitavuutta arvioitaessa. Toiseksi väitteet huonosta
organisoitavuudesta

eivät problematisoi lainkaan sitä, missä määrin se olisi tulosta työväenyhdistyksen eri vaiheissa toteuttamasta sukupuolipolitiikasta.⁴⁴

Aikaisemmin on todettu, että luokkayhteistyön kaudella työväenyhdistys toimi miesten liittona, jossa vahvistettiin myös Tampereella

la käsitystä miehestä universaalityöläisenä, jolla on riippuvainen vaimo ja lapset elätettävällään. Yhdistyksen ensimmäistä vuosijuhlaa koristi tässä naistyöläisten kaupungissa juliste "työ on miehen kunnia".⁴⁵ Toisaalta yhdistyksen miesjohto tuntui monin tavoin torjuneen omalta työkentältään naisten taloudellisiin intresseihin liittyviä kysymyksiä. Poikkeuksen teki vuosi 1891. Silloin yhdistyksen oheen perustettiin naisista koottu työryhmä, koska samana vuonna oli pidetty valtakunnallinen työväenyhdistysten kokous, jossa naistyöläisten asema -kiitos helsinkiläisten "naisten oikeus" -liikkeiden aktivistien — oli asialistalla. Ryhmän toteamus, että samasta työstä ei makseta samaa palkkaa vaan nainen saattaa saada jopa samalla koneella vain puolet miehen ansioista, ei johtanut erityisiin toimenpiteisiin. Myöskään se naisten huomautus, että he eivät painostuksen pelossa uskalla antaa edes nimiään yleiseen tietoon, ei herättänyt kummempaa huolestusta.⁴⁶ Mieluiten wrightiläinen työväenyhdistys ohjasi naisia koskevia asioita vuonna 1890 perustetun Tampereen Naisyhdistyksen ratkaistaviksi. Naisten palkkatyön vakiintuneisuudesta huolimatta se tunnuttiin käsittävän välivaiheeksi. Tähän viittasi osaltaan ehkä se, että yhdistys oli mukana perustamassa kaupunkiin myös perheenäitien opinahjoksi tarkoitettua Tampereen talouskoulua vuonna 1891.⁴⁷

Murros- ja puoluevaihe muutti kuvaa joiltakin osin. Leimaa-antavaa lienee kuitenkin edustajien valinta työväenpuolueen perustamiskokoukseen: 11 tamperelaisen joukossa ei ollut yhtään naista. Osin selitys löytyy järjestörakenteesta: ammattiosastojen keskuskomitea koostui vain miehistä, koska naisalojen ammattiosastoja ei vielä ollut. Niiden perustaminen antoi naisille kiistämättömän oikeuden tulla valituksi keskusorganisaatioihin — niinpä työväenyhdistyksenkin johtokuntaan ilmestyi nainen vuodesta 1901 lähtien.⁴⁸

Liikkeen ideologisena ja organisatorisena kokoajana toimiva "Kansan Lehti" kuvasteli sekä muuttuvaa, mutta edelleen ristiriitaista kuvaa siitä työläisyydestä, jota lehti osaltaan oli tuottamassa. Varsinkin ilmestymisen alkuaikoina organisoitumiskehoitukset oli suunnattu lähinnä vain miehille, joihin lehti myös työläisjulkisuuden tuottajina ja

kuluttajina vetosi. Yleiskuvaa täydensi etenkin pääkirjoituspalstoilla käyty keskustelu luokkavastakohdista ja taloudellisista intresseistä, jotka työväenluokan osalta kiteytettiin jatkuvasti ajatukseen miehille kuuluvasta perhepalkasta.⁴⁹ Sitä toisteltaessa ei kiinnitetty lainkaan Huomiota siihen, että osa naisista oli yksin vastuussa joko lapsistaan (6 %) tai äidistään ja sisaruksistaan ja että osalla miehistä ei ollut huollettavia. Esimerkiksi konepajoilla ja leipomoteollisuudessa, jossa naisten ja miesten palkkojen erot olivat huomattavat, yksinäisiä miehiä laskettiin vuosisadan vaihteessa olleen yli neljäkymmentä prosenttia. Vertailu palkkarakenteisiin kertoo, että melkoinen osa heistä on varsin todennäköisesti nauttinut perhepalkkaansa yksin.⁵⁰

Vuoteen 1902 tultaessa suhtautuminen naisiin oli jo muuttumassa. Yhä useammin lehti kutsui kokouksiin väkeä "naisissa ja miehissä" entisen "miehissä" sijaan. Samalla lehdessä kerrottiin innostunein sävyin naisten järjestäytymisestä, asettumisesta "miesten rinnalle". Tähän oli syytäkin, koska yhtäältä vastakkainasettelu omistavaan luokkaan ja porvarillisiin 'puolueisiin' oli raittiuspohjaisesta vaaliyhteistyöstä huolimatta) jyrkentyneen samalla kun koko liike oli ainakin tampere-laisessa perspektiivissä jossain määrin hiipumassa. Kaikissa yksittäisissä osastoissa ja puolueorganisaatiota paikallisesti edustavassa työväenyhdistyksessä jäsenluvut olivat putoamassa. Viimeksi mainitussa oli vuoden 1891 huippuluvuista eli 441 miehestä ja 676 naisesta jäljellä vain 39 miestä ja 2 naista; ulkotyöväenyhdistys taas keräsi virallisesti vain parikymmentä aktiivia.⁵¹

Työläistyöt ja äänioikeus

Kaiken kaikkiaan näyttää oikeutetulta asettaa kyseenalaiseksi käsitys vahvasta tamperelaisesta työväenliikkeestä, jota miehet kantoivat ja johon uskonnollisuuteen ja alamaisuuteen kasvatettuja naisia oli erityisen vaikea saada mukaan. Käsitys tuntuu pohjautuvan tietystä mielessä klassiseen kaavaan, jossa empiriaa etsitään ennen muuta miesten toiminnasta, joka sitten esitetään selkeänä, johdonmukaisena ja kiinteänä samaan aikaan kun naisten toiminnasta kertovia lukuja vähätellään sekä määrällisesti että laadullisesti.⁵²

Vaikkapa se, että naisten ammattiosastot myös Tampereella väliai-

kaisesti nukahtivat, ei ole tavatonta myöskään miesten osastoja katseltaessa. Toiseksi myös monien miesten karkijärjestöjen suuret jäsenluvut ovat suhteellisen tulkinnanvaraisia. Parhaana esimerkkinä voidaan pitää kone- ja metallityöntekijäin ammattiosastoa, jonka jäsenkunnasta jäsenmaksunsa maksoi koko vuodelta parhaimmillaan 11 prosenttia (1897), huonoimmillaan vajaat kolme prosenttia (1901).⁵³

Kaksinaismoralismiksi on naistutkimuksessa määritetty se, että aktiivisuuslukuja vertailtaessa ei naisten avointa tai piiloista hyljeksintää - usein suoranaista ulossulkemista — oteta huomioon, yaan (kärjistettynä) syrjinnän uhreista tehdään syyllisiä.⁵⁴

Tällaiseen hyljeksimään voisi osin viitata myös naisosaston toiminnan lähteminen juuri 'puoluelaman' aikana ripeästi liikkeelle. Alaosastoksi perustettu naisosasto näyttäisi itse asiassa toimineen naisten paikallisena keskuselimenä, jonka toimintaan osallistui yhtä hyvin perheenäitejä kuin palkkatyöläisiäkin. Osasto reagoi nopeasti sekä valtakunnallisiin että paikallisiin naisia koskeviin ongelmiin. Esimerkiksi Juseliuksen paitatehtaan vielä järjestäytymättömien naisten lakko Turussa loppuvuodesta 1899 sai naisosaston heti liikkeelle — hyvin tuloksin: tamperelaisien naisten keräystoimet tuottivat eri puolilta maata saapuneista lakkoavustuksista yksin kolmanneksen eli 500 markkaa.⁵⁵ Osasto puuttui herkästi myös naisten alentavaan kohteluun työpaikoilla sekä useaan otteeseen myös siihen, että kaupungin suurin tekstiili- ja vaatetusalan tehdas, Finlayson tylysti vähensi työntekijöitään juuri talven kynnyksellä.⁵⁶

Naisosasto ei ollut mitenkään erityisen nöyrä myöskään työväenyhdistyksen suuntaan vaan nosti esille sisäisiä sukupuolihierarkioita. Kaikille muillekin työläispohjaisille järjestöille tyypillinen toimintamuoto, erilliset puhujaseurat, muodostivat osaltaan näiden sisäisten kamppailujen näyttämön. Samaan aikaan kun "Kansan Lehdessä" valiteltiin naisten osallistumisen vähyyttä, perusti naisosasto oman puhujaseuransa, johon miehillä ei ollut asiaa. Syykin ilmoitettiin selkeästi: naiset olivat "kainoja puhumaan yleisessä seurassa". Aikaisemmin osasto oli jo antanut miehille "ankaran huomautuksen" naisten syrjinnästä. Toisia kapinallisia juonteita voi seurata myös "Kansan Lehdessä", jonne nimimerkki "Työläistyttö", naisosaston puheenjohtaja Sandra Välimaa kirjoitteli. Siellä tulikin esiin monia naisten arkisia on-

gelmia — alkaen pyykkilaitureista ja päättyen vetoomuksiin ymmärtää lapsenmurhan tehnyttä naista.⁵⁷

Äänioikeuskin oli naisosaston vaatimuslistalla, sisältyihän se myös uuden työväenpuolueen Erfurtin mallin mukaiseen ohjelmaan. "Työläistyttö" kirjoitti aiheesta jo naisosaston perustamispäivinä ja vetosi: "naiset, auttakaa itse itseänne!" Mutta vaikka äänioikeutta pohdittiin myös Työläisnaisliiton perustamiskokouksessa, vei parisen vuotta, ennenkuin kysymys nousi Tampereella uudelleen ja vakavasti esille; asialla oli tällöin useasti kutojien osaston aktiivi Maria Kulmala. Kolmas aikoinaan "valtavan innostuksen vallassa" perustetun osaston äänioikeusaktiiveista oli Ellen Mäkelin, "Kansan Lehden" päätoimittaja Yrjö Mäkelinin vaimo, joka kehotteli naisia valppauteen. Porvarisnaiset katsoivat äänioikeutta vain luokkaeduistaan käsin, työläismiehet taas voivat sen itse saadessaan jättää naiset kamppailemaan yksin.⁵⁸

Huvi toimikunnat — politiikkaa?

Varoittelut eivät varmaankaan olleet aiheettomia, vaikka tamperelaisen työväenliikkeen miesjohto näinä aikoina vetosikin yhtenänsä vaaliasioissa naiseen, sitä useammin mitä lähempänä kunnalliset vaalit olivat.⁵⁹ Vain lehteä lukeva voisi hyvinkin vakuuttua naisten yleisestä passiivisuudesta. Myös laadullisesti tavanomainen tapa tehdä arvioita naisten ja miesten passiivisuudesta tai aktiivisuudesta saattaa olla kyseenalainen. Käytetyt kriteerit ovat ongelmallisia sikäli, että ne usein implisiittisesti väittävät, että mitä ylemmäs järjestöhierarkiassa mennään, sitä tiiviimpää ja aidompaa osallistuminen on. Käsitykseen liittyy usein myös ajatus, että vain taloudellisten intressien ja virallisen valtiollis-poliittisen vallan tavoittelu on poliittista.⁶⁰ Johdonmukaista onkin, että tamperelaisissa kaupunki- ja työväenliikkeen historioissa on naisten toiminta eri järjestöjen oheiselimissä kirjattu (jos se on havaittu) pelkäksi avustus- ja ylläpitotyöksi.⁶¹

Erinomainen esimerkki tästä on suhtautuminen naisten ompeuseuroihin, jotka olivat aikakauden naisille yhteinen toimintamuoto luokka- ja säätyrajoihin katsomatta. Ne olivat hyvinkin luontevia yhteenkokoontumisen muotoja aikana, jolloin julkinen alue ravintoloihin ja suljettuine klubeineen tarjosi myös Tampereella miehille it-

sestään selvän mahdollisuuden tapailla kodin ulkopuolella, yhdistää vapaa-ajan vietto, yhdessäolo ja politiikka, erilaisten yhteistyö- ja tietoverkostojen luominen. Naisille ravintoloissa — juttutuovissa ja totiklubeilla — istuskelu ei ollut sallittua, yksityisissä kodeissa kokoontuminen sen sijaan oli. Ompeluseuroja voi varsin aiheellisesti pitää olennaisena osana naiskulttuurisen kansalaisyhteiskunnan muodostumista; samalla niillä on ollut kiistaton merkitys myös 'oikeiden' organisaatioiden aineellisen perusrakenteen luomisessa.⁶²

Raittiusseuroista esimerkiksi Aamurusko perusti ompeluseuran ensimmäisissä kokouksissa; mukaan tuli rahastonhoitajiksi myös miehiä, koska seuran oli määrä kerätä varattomalle järjestölle rahaa. Sama toistui työväenyhdistyksessä vuosisadan vaihteessa. Yhdistys päätti rakentaa itselleen työväentalon aikana, jolloin kaupunkien valtuusmiehet kaikkialla maassa mieluiten hylkäsivät radikalisoituneen työväenliikkeen raha-anomukset. Ei ihme, että naiset saivatkin kehoituksen perustaa uudelleen ompeluseuran, joka oli lopahtanut säätyläisnaisten erkaannuttua liikkeestä. Naisten panos eri puolilla kaupunkia nousseiden, kansalaisyhteiskunnan kehittymiselle tärkeiden julkisten tilojen rakentamisessa ei ollut Tampereellakaan vähäinen. Esimerkiksi Luterilaisen rukoushuoneyhdistyksen "pieni, mutta uuttera ompeluseura" kokosi vuosien 1893 —1911 kuluessa 90-luvulla valmistuneelle rukoushuoneelle 71380 markkaa, lähes 25 prosenttia kokonaiskustannuksista.⁶³

Samaa voidaan sanoa myös naisten panoksesta järjestöjen huvitoimikunnissa ja aina erikseen kootuissa arpajaistoimikunnissa. Ennen 1880-lukua miehet näyttivät kantaneen julkisen päävastuun arpajaisista, mutta kahdella viimeisellä vuosikymmenellä naiset astuivat kaikissa yhteiskuntaluokissa julkisuuteen juuri tätä kautta. 1880-luvulla vuorossa olivat säätyläisnaiset, 1890-luvulla alempien yhteiskuntaluokkien naiset. Vuosisadan taitteeseen tultaessa toimintaa voi seurata "Kansan Lehden" palstoilta. Esimerkiksi vuonna 1899 naisia oli lehdessä julkaistujen tietojen mukaan tamperelaisen työväenliikkeen arpajaistoimikunnissa 324, siis 45 prosenttia koko joukosta. 12 arpajaisista kertyi puhdasta tuloa ainakin yli 14 000 markkaa. Ja olennaista on, että naiset osallistuivat myös miesten ammattiosastojen rahankeruuseen. Muurarien, kivimiesten, puuseppien ja maalareiden ammattiosastot, joissa naisia ei ollut jäsenenä, saivat näin tuloa yli kuusi-

tuhatta markkaa. Kaikkiaan näiden osastojen arpajaisten järjestämiseen osallistui 215 naista; kaikista kerääjistä he muodostivat 45 prosenttia.⁶⁴

Naisten osuus myös näiden miesten osastojen huvitoimikunnissa oli alusta lähtien selkeä. Se että iltamien ohjelma koostui poikkeuksetta myös yhdestä tai useammasta näytelmästä, veti väistämättä mukaan naisia, osin ehkä miesten vaimoja ja tyttäriä tai sisaria. Kävelyretki- ja iltamatoiminta oli oikeastaan yllättävän laajaa, kun ottaa huomioon myös työaikojen pituuden: vuonna 1899 "Kansan Lehdessä" ilmestyi mainoksia ja uutisia peräti 219 tilaisuudesta.⁶⁵ Huvitoimikuntien merkitystä korostaa niiden mobilisaatiokyky. Kärjistettynä: kun järjestöt saivat 'oikeisiin' kokouksiinsa muutama kymmenen osanottajaa, oli iltamissa mukana usein jopa satoja, kävelyretkillä parhaimmillaan tuhansia.

Itse asiassa naiset toimivat siis aktiivisesti juuri siinä järjestön jäsenistön ja sympatisoijien välimaastossa, jota voi pitää hyvin strategisena pisteenä niin työväenliikkeen kuin raittiusliikkeenkin joukko-liikkeeksi muotoutumiselle. Työväenliikkeessä tämä oli erityisen merkityksellistä, koska vastakkainasettuminen tuotantovälineiden omistajien kanssa, vailla tasavertaisia valtiollis/kunnallis-poliittisia oikeuksia edellytti, että rahaan ja jyrkkään ääniasteikkoon nojaavia valanpitäjiä voitiin vastustaa vain saamalla todella laajat ihmisjoukot liikkeelle.

Mobilisaation juhlaa

Kysymyksenasettelut voivat problematisoida myös tavan rajata 'poliittinen'. Vetoaminen yhteiskunnallisiin arvoihin tai moraalisiin, myös tunteeseen tai jopa visuaalisuuteen voi olla olennainen osa sitä kokonaisvaltaista muutosta, jossa maailmankuva ja yksilöllinen ja kollektiivinen identiteetti rakentuivat uusiksi.⁶⁶ Sen aineksia iltamien ohjelmat tarjosivat yllin kyllin. Muutos 1880-luvun alun Wilhelminpäivän tervehdyksistä Finlaysonin patruunalle 1900-luvun alun juhlaohjelmistoon on yhteiskuntateoreettisesti olennainen. Henkilöllisten riippuvuussuhteiden sitoma alamaisuus oli muuntumassa itsetunnoksi, näyksi "Uudesta Jerusalemissa" — vapauden, oikeudenmukaisuuden

ja yltäkylläisyyden valtakunnasta.

Ehkäpä tämä selittää myös sen, että uskonnollisuus ja poliittinen mobilisaatio eivät sulkeneet toisiaan pois vaan näyttävät ohjanneen naisten valintoja niihin kanaviin, joissa he voivat ja halusivat vaikuttaa.⁶⁷ Samalla voi esittää arvailuja myös siitä, mikä merkitys tällaisella mobilisaatiolla oli sen liikehtimis- ja konfrontaatiokynnyksen alentamiseen, jonka tuloksena Tampereen keskustorille kokoontui marraskuussa 1905 torin täydeltä ihmisiä kuulemaan "punaista julistuskirjaa" ja vaatimaan myös naisille yleistä ja yhtäläistä valtiollista äänioikeutta ja vaalikelpoisuutta; tai sille, että julistuskirjaa laativaa 12 miehen toimikuntaa jouduttiin heti täydentämään 10 naisella; tai vielä sille, että suurlakon aikana tamperelaiset viinakaupat ja "siveettömyyden pesät" suljettiin.⁶⁸

Valtiopäivä uudistuksen toteutumisessa ratkaiseva suurlakko oli ka-

Tampereen suurlakkokomitea, joka valittiin 30.10.1905. Aluksi naiset "unohtuivat", mutta jo samana iltana komiteaa täydennettiin 10 naisella. (Tampereen kaupungin valokuva-arkisto)

tujen ja torien politiikkaa, tavallaan jatkoa niille iltamille ja kävelyretkille, joita tamperelaiset naiset olivat sekä raittius- että työväenliikkeessä jo pitkään olleet järjestämässä. Aikalaiskertomusten mukaan myös suurlakko oli "juhlaa", arjesta irtoamista, luottamusta ihmisarvoiseen tulevaisuuteen.⁶⁹

Näin hahmotettuina tamperelaiset työväenluokan naiset eivät olleet passiivisia sivullisia. Naisten poliittisen kulttuurin käsitteen ja tutkimusmetodologian kautta kehkeytyy ennemminkin ristiriitainen kuva. Työläisnaiset olivat kaksinkertaisesti alistettuja, 'piikoja' sekä suhteessa yläluokkien miehiin ja naisiin että oman yhteiskuntaluokkansa miehiin. Heidän tulonsa julkiselle alueelle, kokoontumisensa kollektiiviseksi subjektiksi siirsi eri luokka-asemiin sijoittuvien naisten ja miesten toiminta- ja kontrollialueiden rajoja, mursi joitakin hierarkioita ja teki työläisnaisista ainakin puhujia. Samalla nuo hierarkiat syntyivät uudessa muodossa kansalaisyhteiskunnan sisään, naisten ja miesten väliseksi poliittiseksi työnjaoksi ja valtahierarkiaksi, jossa oli sekä sopeutumista että vastarintaa.

Muutosta luonnehtii monimielisyys ja ambivalenssi; naiset eivät olleet joko "ylhäältä" määräytyneitä, muiden välikappaleita tai autonomisia, itsemääräytyviä vaan molempia.⁷⁰ On totta, että naisten politiikka ei näytä Tampereella edesauttaneen naisten 'omien' ongelmien ratkaisemista, varsinkaan jos ne kiteytetään taloudellisiksi intresseiksi ja samapalkkaisuudeksi. Naisten palkkataso jäi teollisuudessa edelleen suurin piirtein 60 prosenttiin miesten ansioista ja vertikaalinen ja horisontaalinen työnjako oli edelleen jyrkkä.⁷¹ Suuntautuminen elämäntavalliseen, kulttuuriseen poliittiseen toimintaan merkitsi pitkälle jäämistä välittömiä taloudellisia intressejä ja valtaa jakavan kamppailun ulkopuolelle. Tämä usein naisten ja miesten poliittisten kulttuurien erojen peruspiirteeksi luonnehdittu jakautuminen ei kuitenkaan ollut täysin totaalinen. Itse asiassa juuri äänioikeuskysymyksen esiinnousu moraalisesti suuntautuneissa liikkeissä sovitti ristiriitaa.

Tämä antaakin omalta osaltaan viitteitä siitä, että naiset saattoivat tavoitella valtiokansalaisuutta monista lähtökohdista, erilaisistakin naiseus- ja mieheyskuvista käsin.⁷² Se että mukana oli naisia yli luokkarajojen ja yhtä hyvin tasa-arvoideologian kannattajia kuin naisten erilaisuuteen ja jopa moraaliseen ylemmyyteen vedonneita toimijoi-

- keinta tai korkeimpia äänimääriä omaavalle miehelle myös Tampereella.
- 9 Artikkelin on osa laajemmasta käsikirjoituksesta, joka esittelee ensimmäistä tutkimusjaksoa. Se käsittelee vain suppeaa ongelmakenttää kokonaisuudesta, jossa tavoitteena on problematisoida sekä 'poliittinen' että 'politiikka' (toimintana), jako 'julkiseen' ja 'yksityiseen' ja tuon jaon suhde sukupuolijärjestelmään. Näkökulman alustava hahmotus Saarinen, Aino, *The View from Below: Approaches to the organization of working class women and their struggle for universal suffrage in Tampere*. Sjunde nordiska konferensen för forskning i arbetarrörelsens historia, 19 - 22 Sept. 1988, Stockholm.
- 10 Ks. esim. Sulkunen, Irma, *Raittiusliike kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin*. Suomen Historiallinen Seura, *Historiallisia tutkimuksia* 134, Helsinki 1986.
- 11 Emt. 221-259.
- 12 Ks. esim. Stenius, Henrik, *Frivilligt, jämlikt, samfällt. Föreningsväsendets utveckling i Finland fram till 1900-talets början med speciell hänsyn till massorganisationsprincipens genombrott*. Svenska literatursällskapet i Finland, Helsingfors 1987, 47-55.
- 13 Emt. 311-313.
- 14 Tampereen Raittiusseura 1884—1924. Tampereen Työväen Kirjapaino, Tampere 1924; Muistoja 1884—1904. Juhlajulkaisu Tampereen Raittiusseuran "Liitto" -yhdistyksen kaksikymmentuotisen toiminnan muistoksi. Osuuskunta Väinämöinen, Tampere 1904; Kaukovalta, Eila, Tampereen raittiusliikkeen historia. Tampereen järjestäytyneen raittiusliikkeen 50-vuotismuistojulkaisu. Tampereen raittiusseuran keskuskomitea, Tampere 1934, 29—57.
- 15 Muistoja, emt., 34—41; Kaukovalta, emt., em. sivut; ks. myös Sulkunen, emt., 154-159.
- 16 Raittiusyhdistys Liitto, jäsenluettelot 1884 - 89, 1899 -1902, Tampereen kaupunginarkisto (TKA); Raittiusyhdistys Aamurusko, jäsenluettelot 1889-1893, 1900-02, TKA.
- 17 Muistoja, emt.,; Tampereen Raittiusseura, emt.,; Liitto, kokouspöytäkirjat 1885 - 86, TKA.
- 18 Liiton Leimu-piirin pöytäkirjat 1902, Kipinä-piirin pöytäkirjat 1902—03, TKA; Aamuruskon pöytäkirjat vuosilta 1884—87; Liiton viikkokokousten pöytäkirjat 1885-91, TKA; Muistoja, emt., 10.
- 19 Aamuruskon pöytäkirja 17.12.1884.
- 20 Aamuruskon valvontavaliokunnan pöytäkirjat 1886—93, TKA; Liiton valvontavaliokunnan pöytäkirjat 1886-91, TKA.
- 21 Kaukovalta, emt., 35-47, Rasila, emt., 436.
- 22 Kaukovalta, emt., 84-98; Rasila, emt., 571-584; Aliina Salomaa, Tampereen raittiusväen toiminta kunnallisella alalla. Teoksessa Muistoja, emt., 61—70.
- 23 Rasila, emt., 582-584; Tampereen Suomalainen Klubi 1891-1931. Kirjoittanut Uno Sinisalo. Tampere 1931, 14-37.
- 24 Kansan Lehti 9.12.1899.
- 25 Stenius, emt., 176-180.
- 26 Alanne, Kauko, Raittiusliike joukkoliikkeenä. Teoksessa Poliittinen Tampere

- 1899 -1905. Tampereen Yliopiston Historian laitos, *Monistesarja B*, 1/1972, 49 - 85.
- 27 Ks. viite 16.
- 28 Puuvillatehtaan väkijuomalakkolaisten pöytäkirjat 1898-1901, TKA; Haapala, emt., 357 (liitetaulukko 1). Suhdeluku ei ole täsmällinen, koska lakkolaisten joukossa oli myös perheenjäseniä.
- 29 Puuvillatehtaan väkijuomalakkolaisten vuosikertomus 1899 —1901, TKA.
- 30 Tampereen Luterilainen Rukoushuoneyhdistys, 25-vuotisjuhlamuisto 1887 — 1912. Kirjoittanut K. Hallio. Tampere 1912, 7—23; Martti Järventie, Uskon ja rakkauden työtä. Tampereen kaupunkilähetysten 75-vuotishistoria. Tampere 1959, 14 — 27; Puuvillatehtaan väkijuomalakkolaisten pöytäkirjat 16.4.1898, TKA.
- 31 Em. pöytäkirjat 9.10.1898, 20.5.1900.
- 32 Puuvillatehtaan väkijuomalakkolaisten vuosikertomus 1900 — 1901, TKA.
- 33 Kyösti Huhtala, Aliina Salomaa, elämäkerrallisia piirteitä. Teoksessa Ylöspäin (Aliina Salomaa), Väinämöisen kirjakauppa, Tampere 1909, 5 — 22; Kaukovalta, emt., 68.
- 34 Kaukovalta, emt., 69; Huhtala, emt.,; Salomaa, emt.
- 35 Kolmannen yleisen Suomen Työväenyhdistysten edustajain kokouksen pöytäkirja, 17. —20.7.1899. Toimittanut J.K. Kari. Suomen Puoluehallinnon kustantama 1899.
- 36 Ks. esim. Kansan Lehti, vuosikerrat 1899-1902; Haapala, emt., 291.
- 37 Tampereen Työväenyhdistyksen vuosikertomukset 1887 -1900. Tampere 1887 - 1900; Kanerva, Unto, Työväenliikkeen taivalta 100 vuotta. Tampereen Työväenyhdistys 1886 -1986. Tampere 1986, 18 - 54.
- 38 Tampereen Työväenyhdistyksen vuosikertomukset 1896 — 99; Kanerva, emt., 54-64.
- 39 Kirjanpainajain yhdistys, perustettu 1892, Kirjaltajayhdistys, perustettu 1897 on tässä yhdistetty. Tampereen Työväenyhdistysten vuosikertomukset 1887—1900; Tampereen Työväenyhdistys 50-vuotias, 1886-1936. Tampere 1936.
- 40 Tampereen Työväenyhdistyksen vuosikertomukset 1892—98.
- 41 Tampereen Työväenyhdistyksen vuosikertomukset 1887—91; Tampereen Ulkotyöväenyhdistyksen jäsenmaksukantokirja 1895 — 1914, TKA; Kanerva, emt. 55, 57-59.
- 42 Haapala, emt., 379 (liitetaulukko 13), 230 (kuviot 25).
- 43 Tampereen Työväenyhdistyksen vuosikertomukset 1899 —1902.
- 44 Keskustelua tästä ks. esim. Walby, Sylvia, *Gender Politics and Social Theory*. *Sociology*, Vol. 22, 2/1988, 215-232; Siltanen, Janet & Stanworth, Michele (eds.), *Women and the Public Sphere. A Critique of Sociology and Politics*, Hutchinson, London 1984, 11 — 15; John, Angela V., Introduction. Teoksessa John, Angela V. (ed.), *Unequal Opportunities in England 1800-1918*. Basil Blackwell, Oxford 1986, 1-30.
- 45 Tampereen Työväenyhdistyksen vuosikertomus 1887.
- 46 Tampereen Työväenyhdistyksen vuosikertomus 1892; Kanerva, emt. 67—68. Tampereen Työväenyhdistysten vuosikertomus 1891.
- 47 Kansan Lehti 10.6.1899 ja 20.6.1899; Tampereen Työväenyhdistyksen vuosikerto-

- mukset 1899-1902.
- 49 Ks. esim. *Kansan Lehti*, pääkirjoitukset 14.3.1899,25.3.1899,13.4.1899,15.4.1899.
- 50 Haapala, emt., 370 (liitetaulukko 13); Perhepalkkakeskustelusta ks. Barrett, Michele & McIntosh, Mary, *The "family wage"*. Teoksessa *The Changing Experience of Women*, Whitelegg, Elisabet et al. (eds.). Basil Blackwell, Oxford 1985, 71-87.
- 51 *Kansan Lehti*, vuosikerta 1902; Tampereen Työväenyhdistyksen vuosikertomus 1902; ks. myös Haapala, emt. 286-295.
- 52 Walby, emt.
- 53 *Kansan Lehti*, 9.5.1905; Kanerva, emt., 55.
- 54 Siltanen & Stanworth, emt.
- 55 *Kansan Lehti*, joulukuu 1899; usein esillä.
- 56 *Kansan Lehti* 9.12.1899.
- 57 *Kansan Lehti* 23.1.1900 ja vuosikerrat 1899 -1902.
- 58 *Kansan Lehti* 29.9.1899; Hillelä Kaisa, Tampereen sosiaalidemokraattinen naisyhdistys 1899 —1949, painamaton historiikki, Työväen arkisto; Säätyläisnaiset olivat Tampereella valtiollisessa äänioikeusasiassa liikkeellä vielä myöhemmin, esimerkiksi Tampereen Naisyhdistys varsinaisesti vasta vuoden 1903—04 taitteessa. Sen sijaan Tampereelle vuonna 1902 perustettu siveellisyys- ja raittiusyhdistys Valkonauha sai jo vuonna 1902 aktiivinsa Selma Andelin kautta äänioikeusterveisiä Kansainvälisen Valkonauhaliiton Tukholman kokouksesta. *Aamulehti* 11.7.1902 ja 13.7.1902.
- 59 *Kansan Lehti* 5.12.1899,7.12.1899.
- 60 Siltanen & Stanworth, emt.
- 61 Ks. Kanerva, emt., 131 —140; myös Tampereen työväenyhdistyksen vuosikertomukset 1887-1902.
- 62 Ks. myös Saarinen, emt.
- 63 *Aamuruskon pöytäkirjat* 1885, TKA; Tampereen Työväenyhdistyksen vuosikertomus 1899; Tampereen Luterilainen Rukoushuoneyhdistys, emt.
- 64 *Kansan Lehti*, vuosikerta 1899.
- 65 *Kansan Lehti*, vuosikerta 1899.
- 66 Ks. Saarinen 1988; Armbjörnsson, Ronny, *Den skötsamme arbetaren. Exemplet Holmsund. Tiden* 5-6/1987,294-309; Naiset pitivät yleensä huolta juhlatilojen koristelusta; heidän vastuullaan oli usein myös järjestöjen symbolien eli lippujen suunnittelu ja ompeleminen.
- 67 Tälle mobilisaatiolle oli myös jatkoa: ensimmäisissä eduskuntavaaleissa kristillisen työväen lista keräsi Tampereella äänistä 10,5 prosenttia, kymmenkertaisen määrän maan keskimääräislukuihin verrattuna. Ks. Haapala, emt. 307—308.
- 68 Kanerva, emt., 177-194; Haapala, emt. 299-304.
- 69 Aurora Lehtinen, haastattelu, muistitieto XXX, 1962-65 Pirkanmaa, TA; Perrot, Michelle, *Workers on Strike. France 1871-1890*. Berg, Hamburg & New York 1987,145-149.
- 70 Useat tulkinnat, jotka katsovat naisten toiminnan vuosisadan vaihteessa vain uusintaneen naisten toissijaisuutta, palautuvat metodologisesti ja tutkimusasetehnil-

- taan "ylhäältä" määräytymiseksi vailla jännitteitä ja ristiriitoja.
- 71 Haapala, emt., 223-235.
- 72 Tämä vastaa myös kansainvälisiä tutkimuksia, ks. esim. Bacchi, Carol, 'First Wave Feminism in Canada: the Ideas of the English-Canadian Suffragists, 1887—1918. *Women's Studies International Forum*, Vol. 5,6/1982,573 - 583; Blom, Ida, *The Struggle for Women's Suffrage in Norway, 1885 -1913*. *Scandinavian Journal of History*, Vol. 5, 1/1980, 5-22; Liddington & Norris, emt.; Brodin, Ruth, *Women and Temperance. The Quest for Power and Liberty, 1873 — 1900*. Temple University Press, Philadelphia 1981.